ADABIY BAHONING IKKI MODELI: NORBOY XUDOYBERGANOV POLEMIKASI VA SANJAR SODIQ TALQINLARIDA TANQID MADANIYATI

Sotvoldiyeva Dilnoza Biloliddin qizi
Farg‘ona davlat universiteti
Filologiya va tillarni o‘qitish (o‘zbek tili) yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya: Maqolada Norboy Xudoyberganov va Sanjar Sodiq tanqidchiligi muloqot va adabiy qabul masalalari asosida qiyoslanadi. Xudoyberganovning polemik, savol-javobga qurilgan uslubi hamda Sanjar Sodiqning asar taqdiri, yozuvchi mahorati va tanqidiy baholar tarixini birgalikda o‘rganish tamoyili tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: adabiy tanqid, Norboy Xudoyberganov, Sanjar Sodiq, polemika, retseptsiya, badiiy mezon, talqin, kitobxon.

Annotation: The article compares Norboy Khudoyberganov and Sanjar Sodiq through the problems of critical dialogue and literary reception. It analyses Khudoyberganov’s polemical style and Sodiq’s approach to the history of evaluation, writerly mastery and the reception of literary works.

Keywords: literary criticism, Norboy Khudoyberganov, Sanjar Sodiq, polemics, reception, artistic criterion, interpretation, reader.

Аннотация: В статье сопоставляется критическое наследие Норбоя Худойберганова и Санжара Содика. Рассматриваются полемический стиль Н. Худойберганова и подход С. Содика к истории восприятия произведения, писательскому мастерству и эволюции литературных оценок.

Ключевые слова: литературная критика, Норбой Худойберганов, Санжар Содик, полемика, рецепция, художественный критерий, интерпретация, читатель.

Adabiy tanqidning kuchi faqat asarga baho berishida emas, balki yozuvchi, munaqqid va kitobxon o‘rtasida fikriy muloqot yaratishida ham namoyon bo‘ladi. Norboy Xudoyberganov va Sanjar Sodiq ana shu vazifani turli yo‘l bilan amalga oshirgan munaqqidlardir. Xudoyberganov tanqidiy matnni bahs maydoniga aylantirib, muallif va kitobxonni faol fikrlashga chorlaydi. Sanjar Sodiq esa adabiy hodisani uning qabul qilinishi, turli davrlardagi baholar va yozuvchi mahorati bilan bog‘lab ko‘radi. Shu sababli ularning merosi tanqidning ikki muhim qirrasini – jonli munozara va tarixiy talqinni – namoyon etadi.

Norboy Xudoyberganov uslubining asosiy belgisi tanqidiy fikrni yopiq hukm emas, munozaraga ochiq pozitsiya sifatida berishidir. “Badiiy tahlil sehri” kitobidagi maqolalarda savol qo‘yish, e’tiroz bildirish, muallifga murojaat qilish va o‘z dalilini

qarama-qarshi fikr bilan to‘qnash keltirish tez-tez uchraydi. Umarali Normatov ham Xudoyberganovning bahs-munozaraga moyilligini uning tanqidchilik xarakterini belgilovchi xususiyat sifatida qayd etadi [1. 109–110]. Bunday usul kitobxonni tayyor xulosani qabul qilishga emas, fikrning asosini kuzatishga undaydi.

Xudoyberganov tanqidining dialogik ruhi uning tilida ham ko‘rinadi. U ilmiy tahlilni xalqona ibora, maqol va suhbatga yaqin ohang bilan uyg‘unlashtiradi. Munaqqidning o‘zi ham “Badiiy tahlil sehri”da xalq maqollaridan foydalanib, fikrni hayotiy tajriba bilan mustahkamlaydi [1. 40]. Bu usul tanqidchi bilan kitobxon o‘rtasidagi masofani qisqartiradi. Biroq uning talabchanligi yumshamaydi: “Ma’no qudrati” maqolasida tashqi shaklan asarga o‘xshagan, ammo kitobxon tafakkurini boyitmaydigan she’riy namunalar tanqid markazida bo‘lishi kerakligi ta’kidlanadi [2. 221]. Demak, Xudoyberganov uchun jonli uslub estetik mezondan voz kechish emas, balki uni ta’sirchanroq ifodalash vositasidir.

Sanjar Sodiq tanqidchiligida muloqot boshqacha shakllanadi. U asar haqidagi oldingi baholarni, yozuvchi to‘g‘risidagi ilmiy qarashlarni va yangi tahlil imkoniyatlarini bir-biri bilan qiyoslaydi. “Abdulla Qahhor ijodi va adabiy tanqid” tadqiqotida adib merosining turli davrlarda qanday qabul qilingani, qaysi asarlar bahs uyg‘otgani va tanqidiy fikr qanday o‘zgargani alohida ilmiy muammo sifatida o‘rganilgan. “O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi”da ham Sanjar Sodiqning Qahhor merosiga adabiy-madaniy qadriyat sifatida yondashgani, qahhorshunoslik tarixini tizimlashtirgani qayd etiladi [3. 362–363].

Sanjar Sodiqning “Ijodning o‘ttiz lahzasi” kitobidagi maqolalar zamonaviy romanchilik, badiiy yangilanish va ijodkor mahoratiga bag‘ishlangan. Munaqqid yangi asarni faqat mavzuning dolzarbligi bilan o‘lchamaydi; voqea qurilishi, ruhiy tasvir, uslubiy izlanish va estetik natijani birgalikda baholaydi. Adabiy tanqid tarixi mualliflari bu to‘plamdagi taqrizlarda asarning yutug‘i va kamchiligi parallel ko‘rsatilishini alohida ta’kidlaydilar [3. 363–364]. Shuning uchun Sodiq tahlilida tanqid hukm chiqarishdan ko‘ra, asarni adabiy jarayon ichidagi o‘rni bilan tushuntirish vazifasini bajaradi.

Ikki munaqqidning farqi ularni qarama-qarshi qo‘ymaydi. Xudoyberganov tanqidiy fikrni ko‘proq “hozir va shu yerda” sodir bo‘layotgan bahs sifatida quradi: e’tiroz bildiradi, savol beradi, javob talab qiladi. Sanjar Sodiq esa bahoni vaqt ichida tekshiradi: asarning dastlabki qabul qilinishi, keyingi talqinlari va bugungi ilmiy qiymatini solishtiradi. Birinchisida tanqidning energiyasi polemikada, ikkinchisida esa adabiy xotirani tartibga solishda namoyon bo‘ladi. Bu ikki model filolog talabaga ham muhim ko‘nikmalar beradi: biri dalil bilan bahslashishga, ikkinchisi esa turli talqinlarni qiyoslab xulosa chiqarishga o‘rgatadi.

Bu ikki tanqidiy tajriba tanqid etikasi nuqtayi nazaridan ham ahamiyatlidir. Xudoyberganovning keskinligi shaxsiy munosabatdan emas, adabiyot oldidagi

mas’uliyatdan kelib chiqadi; Sodiqning vazminligi esa bahoni tarixiy dalil va oldingi talqinlar bilan tekshirishga asoslanadi. Shu bois talaba uchun tanqidiy fikr faqat e’tiroz bildirish emas, balki e’tirozni asoslash, qarama-qarshi fikrni hurmat qilish va matn mezonidan chetga chiqmaslik madaniyatidir. Seminar mashg‘ulotlarida bir asar yuzasidan turli baholarni solishtirish va dalil asosida munozara olib borish aynan shu ko‘nikmani rivojlantiradi.

Xulosa qilib aytganda, Norboy Xudoyberganov va Sanjar Sodiq o‘zbek adabiy tanqidida bahoning ikki samarali modelini yaratdi. Xudoyberganov polemik uslub va estetik talab orqali tanqidni faol muloqotga aylantirgan bo‘lsa, Sanjar Sodiq adabiy qabul tarixini va turli davr baholarini tizimlashtirib, tanqidiy xotirani boyitdi. Bugungi raqamli muhitda ham bu tajriba dolzarb: kitobxon bir tomondan mustaqil fikr bildira olishi, ikkinchi tomondan esa hukm chiqarishdan oldin mavjud talqinlarni tekshira bilishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Xudoyberganov N. Badiiy tahlil sehri. – Toshkent, 2008.
2. Xudoyberganov N. Ma’no qudrati // Sharq yulduzi. – 1977. – № 4. – B. 221.
3. Nazarov B., Rasulov A., Qahramonov Q., Ahmedova Sh. O‘zbek adabiy tanqidchiligi tarixi: darslik. – Toshkent: Cho‘lpon nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2012. – 432 b.
4. Sodiq S. Abdulla Qahhor ijodi va adabiy tanqid. – Toshkent: Universitet, 1996.
5. Sodiq S. Ijodning o‘ttiz lahzasi. – Toshkent: Sharq, 2005.
6. Sodiq S. Roman va tanqid. – Toshkent: Fan, 2008.
7. Sodiq S. Yangicha talqin mevalari. – Toshkent: Adabiyot uchqunlari, 2013.
8. Sodiq S. Yangi o‘zbek adabiyoti tarixi: darslik. – Toshkent, 2019.